

ԻՐԱՆԻ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՆՉՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ (VII – XX ԴԴ.)

ՄԱՀՄՈՒԴ ՖԻՐՈՒԶԻՄՈՂԱԴԱՄՐ (ԻՐԱՆ)

Հոդվածը նվիրված է Իրանի մանկական գրականության ուսումնասիրությանը: Ուսումնասիրության առարկա է դարձել մասնավորապես մինչսահմանադրական հեղափոխությանը նախորդող շրջանի՝ VII – XX դարերի մանկական գրականությունը:

Բանալի բառեր – Իրան, մանկական գրականություն, VII – XX դարեր:

VII դարի սկզբին՝ Սասանյան թագավորության կործանումից և Իրանում իսլամի տարածումից հետո, անորոշության մատնվեց կրոնական, գրական, պատմական ու փիլիսոփայական բազմաթիվ արժեքավոր ստեղծագործությունների ճակատագիրը: Պարսկալեզուները, որոնց հիմնական մասը կազմում էին իրանցիները, մշակութային պարտություն ու քայքայում կրեցին, և կործանվեցին մշակույթի ու գրականության, հատկապես կրթադաստիարակչական հիմնարար ոլորտները: Իսլամի մուտքը և Ղուրանի պատմվածքների ու կրոնական առակների տարածումն արաբերենով հոգս ցնդեցրին անցյալի բոլոր մշակութային ու սոցիալական համոզմունքները, և ի հայտ եկան բարոյափիլիսոփայական ու միստիկ բովանդակությամբ հեքիաթներ ու պատմվածքներ, որոնք հիմնված էին իսլամի ու Ղուրանի ուսմունքի վրա: Պարսկերեն դասական գրականությունն Իրանի իսլամական շրջանի սկզբում, երբ երկիրն Օմավի արաբների ու նրանց տեղական իշխանների գերիշխանության տակ էր, սկսեց ձևավորվել բանավոր տարբերակով: Այդ ժամանակաշրջանի որոշակի տեքստերում նկատելի են հնադարյան բանաստեղծության նկատմամբ ժողովրդի հակվածության հետքերը, որի օրինակներից է «Բալխի ու Բասրայի երեխաների երգերը»²: Այնուամենայնիվ, արաբական բանաստեղծական աշխարհի ազդեցությամբ Իրանում ձևավորվեց գրականության նոր ժանր, որն ավելի շատ հիմնված էր բանաստեղծության վրա: Այս կաղապարային բանաստեղծությունը երբեմն արաբական տեղական և երբեմն էլ իրա-

¹ Իրան, Թերբաթե Հեյդարիյեհ, Իսլամական Ազադ համալսարանի Թերբաթե Հեյդարիյեհ մասնաճյուղ, Պարսից լեզվի և գրականության բաժին (ամբիոն):

² Գրքի մասին մանրամասն տեղեկությունների համար տե՛ս **Զառինքուբ Ա.**, Երկու դար լույսին, «Քեթաբ» հրատ., Ա տպ., Թեհրան, 2012, էջ 104-106:

նական նորարարական ձևաչափերով էր ձոնվում: Նույն այդ ժամանակաշրջանում բանավոր փոխանցմամբ պահպանված բազմաթիվ հին պատմվածքներ ու հեքիաթներ, լեզվական ու կառուցվածքային չնչին տարբերություններով, պատմվում էին երեխաների ու դեռահասների համար, և այսպիսով ընդլայնվում էր մանկապատանեկան գրականության աշխարհը: Այդ ժամանակաշրջանում Իրանում, ի տարբերություն արաբների, ովքեր մինչև Վերածննդի շրջանը պաշտոնապես չէին ճանաչում մանկության շրջանը, մանկությունը հայտնվեց կրոնավորների ուշադրության կենտրոնում, և լրջորեն սկիզբ առավ երեխաների համար իսլամական մանկավարժությունը: Իսլամական շրջանի սկզբնական դարերում, չնայած հնադարյան Իրանի որոշ տարածքներում պարսից լեզվի փոքրիշատե պահպանմանը, այդուհանդերձ արաբերենի գերիշխանությունը հարատևեց մինչև Սամանյան թագավորության հիմնադրումը: Արաբերենի գերիշխանության ավարտից հետո պարսկալեզուները կրկին մայրենի լեզվով խոսելու, գրելու և կարդալու հնարավորություն ստացան, և սկիզբ դրվեց բանահյուսության պատմվածքների ու բանավոր առակների հավաքագրման աշխատանքներին: Սամանյան շրջանում կատարելագործման ուղին որդեգրեցին պարսկերենի թե՛ չափածո և թե՛ արձակ ստեղծագործությունները: Չափածոյի կապակցությամբ ի հայտ եկան Շահիդ Բալխիի, Ռուդաքի Սամարղանդիի, Աբու-Շաքուր Բալխիի, Աբովնայեդ Բալխիի, Մանջիք Թարմազիի, Դադիդի Թուսիի, Քասաի Մարվազիի և Ամմարե Մարվազիի, իսկ արձակի ոլորտում՝ «Հանաֆյան կրոնական ուսմունքի պատվիրանների մատյանը»՝ Աբուլղասեմ իբն Մոհամմադ Սամարղանդիի հեղինակությամբ, «Աբու-Մանսուրիի Շահնամեն», «Գարշասբ» և «Աջայեբուբալադան» գրքերը՝ Աբովնայեդ Բալխիի գրչով, «Թաբարիի պատմության թարգմանությունը»՝ Աբու-Ալի Բալասամիի հեղինակությամբ, «Թաբարիի մեկնաբանության թարգմանությունը»՝ մի խումբ գիտնականների կողմից, «Հողուղուլամ» (աշխարհի սահմանները) գիրքը (աշխարհագրության բնագավառում), «Ռեսալեյե Էսթեխրաջ» (վերհանումների մատյան)՝ Մոհամմադ իբն Այուբ Հասեբ Թաբարիի հեղինակությամբ ստեղծագործությունները:

Ալե Բույեի ժամանակաշրջանում չափածոյի ոլորտում հայտնի են Մանթեղի Ռազին ու Ղազայերին, և նույն այդ շրջանում էլ Ավիցենան գրի առավ «Ռազի Ալաիի հանրագիտարանը» և «Անոթաբանությունը» գրքերը, Աբու-Աբիդ Ջոզանին՝ հանրագիտարանի մաթեմատիկայի բաժինը, և պարսկերենի թարգմանվեց ու լուսաբանվեց «Հայերեն-Յաղզանի պատմվածքը»: Ղազնավիների ժամանակ Ֆիրդուսին, Օստրի Բալխին, Ասջադին, Ֆառոխի Սիս-

թանին և Մանուչեհրին կատարելագործեցին Խորասանի ոճի պարսկական բանաստեղծությունը, իսկ արքունի գրությունների դպիր Աբու-Նասր Մեջբանը նոր ոճ ստեղծեց արձակում: Թեև այս գրքերը գրի չեն առնվել հատուկ երեխաների համար, սակայն կիրառվում էին որպես մանկապատանեկան ուսուցողական աղբյուրներ: Պարսկական գրականության դասական ստեղծագործություններում բերված բազմաթիվ հեքիաթներ ու առակներ հետագայում վերաշարադրվեցին և մուտք գործեցին մանկապատանեկան գրականության աշխարհ: Այս տեսանկյունից կարելի է նշված ստեղծագործությունները դասել մանկապատանեկան գրականության աղբյուրների շարքում, և այս պատճառով էլ կարելի է այս ժամանակաշրջանը համարել մանկապատանեկան գրականության սկիզբ՝ իսլամական շրջանի պարսից լեզվում: Դադիդի Թուսին ու Ֆիրդուսին ի մի բերեցին բանահյուսության պատմվածքները և ստեղծեցին «Շահնամեն» նույն այդ բերնբերան փոխանցված պատմվածքներով: Ըստ Ալիաշրաֆ Դարվիշյանի՝ տարբեր ազգերի առասպելներում պարսկալեզուների առասպելները կարևոր տեղ են զբաղեցնում: Մինչ այս հավաքագրվել ու վերաշարադրվել են առանձին պատմվածքներ, այդ թվում՝ «Կրիան ու ընկերները», «Աղվեսն ու արագիլն ու առյուծը»³ և հարյուրավոր այլ նմանատիպ պատմվածքներ:

Տասներորդ դարը պետք է համարել Իրանի քաղաքակրթության ոսկեդարը, Իրանում մեծանուն գիտնականների ու բանաստեղծների ասպարեզ գալու և բազմաթիվ գրքերի գրի առնվելու ժամանակաշրջան, երբ Սամանյան պետությունը, վերականգնելով պարսկալեզուների հին ավանդույթները, վերջ տվեց արաբերենի գերիշխանությանը, որը պարսկալեզուների երկրներում տարածվել էր՝ սկսած իսլամի ծագումից մինչ այդ ժամանակաշրջանը, և, պարսկերենը որպես պետական լեզու ճանաչելով, պարսկերենով արժեքավոր գիտական, գրական ու մշակութային ստեղծագործությունների արարման համար հող պատրաստեցին: Այդ ժամանակաշրջանում յոթերորդ դարի վերջին

---

³ Այս պատմվածքն Իրանում տպագրվել է «Ճարպիկ արագիլն ու խորամանկ աղվեսը: Սրամիտ առյուծն ու խաղասեր մկնիկը» անվան մեկ միասնական գրքի տեսքով, որտեղ տպագրվել են երկու գունավոր պատկերազարդ պատմվածքներ, և գրքի երկու կողմերի կազմերից յուրաքանչյուրը պատկերում է պատմվածքներից մեկի սկիզբը: «Ա» և «Բ» տարիքային խմբի երեխաները «Սրամիտ առյուծն ու խաղասեր մկնիկը» պատմվածքում ծանոթանում են մի առյուծի պատմության, ով հրաժարվում է մի փոքրիկ մկնիկի ուտելուց: Մի քանի օր անց մուկը կրծում է որսորդների թակարդի ցանցի պարանները, որտեղ առյուծն էր հայտնվել, և ազատում նրան: Բահման Ազարի Նաջաֆաբադը թարգմանել է այս պատմվածքները և 2001թ. տպագրել Մաշհադ քաղաքում:

տարիներից ի վեր սկսած և ութերորդ ու իններորդ դարերում շարունակվող իրենց աշխատանքների արդյունքում իրանցիները կարողացան վերագտնել կորցրած անկախությունը: Այդ ժամանակաշրջանն իրանցի ազգությամբ ու ցեղատեսակով հպարտանալու և ազատ մտքի ու գաղափարների դարաշրջանն է: Այդ ժամանակ են ստեղծվել պարսկալեզուների ազգային պատմվածքներն ու հերոսապատումները: Տասներորդ դարի պարսկական բանաստեղծությունն աչքի է ընկնում իր որոշակի առանձնահատկություններով, որոնք են՝ հստակությունը, պարզությունը, նոր ու թարմ բովանդակությունը, նույնականացման բնական լինելն ուշադրության կենտրոնում պահելը, արտաքին աշխարհին համահունչ բնական նկարագրերը, նոր, թարմ ու բազմազան թեմաների որոնումները, բանաստեղծության մեջ գիտական եզրերի չօգտագործելը, արաբերեն բարդ բառերի բացակայությունը բանաստեղծություններում և նույնիսկ արաբերեն բառերի սակավ կիրառումը, հին (դառի) պարսկերենի բազմաթիվ բառերի պահպանումը: Այս ժամանակաշրջանի բանաստեղծության ամենակարկառուն ներկայացուցիչն է Ֆիրդուսին, ում «Շահնամեն», անկասկած, պարսկերենի հստակության լավագույն օրինակն է: Այս արժեքավոր գիրքը գրի է առնվել ազգային ինքնությունը վերականգնելու և մշակութային տարանջատումը վերացնելու նպատակով: Տասներորդ դարի պարսկերեն բանաստեղծությունում հազվադեպ ու դժվար կարելի է հուսահատության ու հուսախաբության նշույլ գտնել: Այս ժամանակաշրջանի բանաստեղծությունը լի է հոգու թարմությամբ, ազգային հպարտությամբ, զգայուն մտածողությամբ, լավատեսությամբ ու ազատականությամբ: Ուստի պետք է այն համարել իրանցու իրական հոգին ու մտածողությունն ամբողջությամբ արտացոլող հայելին, այսինքն՝ այն մտածողությունն ու հոգին, որն ամբողջությամբ չի պարտվել ոչ իրանական գործոններից և հաստատորեն կանգնել է տեղում: Չափածո ոճով գրված այս արժեքավոր գրքի բովանդակությունն ամբողջությամբ վերցվել է այն ժամանակաշրջանի պարսկալեզու ժողովուրդների մոտ տարածված բանավոր պատմվածքներից: Վերջին տասնամյակներում ականատեսն ենք երեխաների ու դեռահասների համար այս ծավալուն ստեղծագործության արժեքավոր պատմվածքներից բազմաթիվ վերաշարադրանքների, որոնցից է տիկ. Ջահրա Խանլարիի (1915-1991թթ.) գրչին պատկանող «Պարսկերեն հմայիչ պատմվածքները» աշխատանքը: Այն ներառում է 16 պատմվածք, որից 6-ը Շահնամեից են⁴: Արձակի կապակցությամբ ևս տասներորդ դարում (լուսնային

⁴ Այս գրքի պատմվածքներն են՝ «Բեքթաշն ու Ռաբենն» Շեյխ Աթթարի «Էլահինամեից»,

տոմարով՝ 4-րդ դար) առկա են ուշագրավ ստեղծագործություններ: Թալբբով Թաբրիզի գրի առավ «Ահմադի գիրքը», որն ընդհանրություններ ունի Ժան-ժակ Ռուսոյի «Էմիլ» ստեղծագործության հետ, և դրտեղ քննադատվում են մանուկների կրթադաստիարակչական ոլորտի բացթողումները, և խոսվում է երեխաների ու դեռահասների նկատմամբ ուշադրության անհրաժեշտության մասին: Խոսքեր, որոնք տարիներ անց Թեհրանի համալսարանում մանկավարժական գիտությունների ֆակուլտետի հիմնադրմամբ ուշադրության կենտրոնում հայտնվեցին, և դրանով դուռ բացվեց մանկական գրականության առջև:

Պարսկերենը, որը տասներորդ դարում մասամբ զերծ մնաց արաբերենի հետ միաձուլվելու վտանգից, և արդեն իսկ արաբերեն սակավ բառեր էին նկատվում նրա կառուցվածքում, տասնմեկերորդ դարից սկսած, ավելի մեծ համամասնությամբ միախառնվեց արաբերեն բառերի հետ: Հայտնի է, որ այդ միաձուլումը տասնմեկերորդ դարի սկսվելուն պես միանգամից իր գազաթնակետին չհասավ, այլ այն տեղի ունեցավ աստիճանաբար, և այդ ընթացքն այնպես էր, որ լեզվում արաբերեն բառերի քանակն այս դարաշրջանի վերջում շատ ավելին էր, քան դարասկզբում: Իսկ դրա հիմնական պատճառներից մեկն այս երկու դարերում իսլամի և նրան անհրաժեշտ լեզվի՝ արաբերենի ներթափանցման աճն էր: Մյուս պատճառն այն էր, որ այս երկու դարերում արաբերենի ուսուցումն ու սերտումն Իրանում առավել քան երբևէ տարածում գտավ, և քանի որ տասնմեկերորդ դարում դպրոցների զարգացումն ու քանակի ավելացումը մեծ թափ ստացան, և այդ դպրոցներում գլխավոր ու հիմնական առարկաներից էին արաբերեն լեզուն ու գրականությունը, բնականաբար գրագիտության բոլոր հավակնորդներն ու գիտություն ու գրականություն սերտողները տեղեկանում էին արաբերեն լեզվի ու գրականության մասին, ըստ այդմ էլ այդ դարաշրջանում հազիվ թե հանդիպենք որևէ բանաստեղծի կամ գրողի, ում խոսքերում բացակայի արաբական գրականությունը:

«Շեյխ Սանան» Շեյխ Աթթարի «Մանթեղոլթեյրից», «Սիավաշի պատմությունը» Ֆիրդուսու «Շահնամեից», «Բահրամ Գուրը և ջրհան Լենբեկը» Ֆիրդուսու «Շահնամեից», «Բիժանն ու Մանիժեն» Ֆիրդուսու «Շահնամեից», «Էսկանդարն ու հնդիկ Քիզը» Ֆիրդուսու «Շահնամեից», «Շախմատի հայտնաբերման պատմությունը» Ֆիրդուսու «Շահնամեից», «Բախթարի պատմությունը» «Բախթարնամեից», «Խոսրոն ու Շիրինը» Նիզամու «Խոսրոն ու Շիրինից», «Բահրամը սև գմբեթում» Նիզամու «Յոթ գմբեթներից», «Բարու ու չարի պատմությունը» Նիզամու «Յոթ գմբեթներից», «Հոմայն ու Հոմայունը» Խաջավի Քերմանից, «Յուսոֆն ու Ջոլեյխան» Ջամիի «Յուսոֆն ու Ջոլեյխայից», «Սիրտն ու հոգին» Ֆեյզի Դաքանից, «Ինը տեսարանը» ժողովրդական պատմվածք:

Տասնմեկերորդ դարում (լուսնային տոմարով՝ 5-րդ դար) Օնսորումայի Քեյքավուս իբն Ղաբուս իբն Վոշմգիրը գրի առավ «Ղաբուսնամե» գիրքը, որն ուղղված էր իր զավակին՝ Գիլանշահին: Օնսորումային քաջ գիտակցելով, որ ուղղակիորեն ասված խրատը կարող է հանգեցնել ձանձրույթի և հակակրանքի, իր աշխատանքը զարդարեց հմայիչ հեքիաթներով և այսպիսով զարգացրեց ստեղծագործության գրական դրսևորումները, այնպես, որ այսօր կարելի է «Ղաբուսնամե» համարել այդ ժամանակաշրջանի գրական արժեքավոր ստեղծագործություններից մեկը: Գրքում, մյուս հաջորդող գրքերի համեմատ, ավելի թույլ են արաբերենի ազդեցությունն ու նրա հասկացությունների կիրառումը: Գրքի պարզ արձակը և պատմվածքների ու հեքիաթների բովանդակությունը պատճառ են դարձել, որպեսզի առանձին տեսաբաններ այն ներկայացնեն մանկապատանեկան գրականության շրջանակներում:

Տասնմեկերորդ ու տասներկուերորդ (լուսնային տոմարով՝ 5-րդ և 6-րդ) դարերն Իրանում համընկնում են Ղազնավիների, Սելջուկների և Խարազմշահիների թագավորությունների ժամանակաշրջանների հետ: Այս ժամանակահատվածում պարսկերեն արձակում ի հայտ եկավ մի նոր ոճ, որը կոչվում է «տեխնիկական արձակ» («Նասրե ֆաննի»): Այս արձակն այնքան զարգացավ, որ վերաճեց «Խոսքի ֆիզուրաներով և տեխնիկական արձակի» («Նասրե մասնու վա ֆաննի»), այսինքն՝ խոսքի տարբեր տեսակի ֆիզուրաներով զուգված արձակի: Ռիթմիկ կամ հանգավորված արձակը («Նասրե ահանգին» կամ «Նասրե մոսաջա») ևս ի հայտ եկավ նույն ժամանակաշրջանում և արաբերենի ազդեցության ներքո:

Առաջին գիրքը, որտեղ մեծ ուշադրություն է դարձվել խոսքի ֆիզուրաներին, «Քելիլե ու Դեմնեի» թարգմանությունն է, որը մշակվել է մոտավորապես 1120թ. (լուսն. տոմարով՝ 539թ.): Գրքի թարգմանիչը Աբուլմուալի Նասրուլահ իբն Մոհամմադ իբն Աբդոլիամիդ Ղազնավին է, ով ապրեց մինչև տասներկուերորդ դարի վերջերը: Գրքում շատ են արաբերենի հոմանիշներն ու բառերը, արաբական բանաստեղծությունների ու ասացվածքների մեջբերումները, սակայն ամբողջական չեն նրանց հանգավորումները: Գիրքն Անուշիրվան Սասանիի օրոք Բորզույե Թաբրիի ջանքերով սանսկրիտ լեզվով գրված «Փանչե Թանթրե» գրքից թարգմանվել է պահլավերենի, իսկ իսլամական շրջանում Աբդոլլահ իբն Մողաֆան այն թարգմանեց արաբերենի: Գիրքը այլաբանական բնույթի ստեղծագործություն է, որտեղ տարբեր կենդանիներ պատմվածքների գլխավոր կերպարներն են: Գիրքը ցանկացած այլ գրքի համեմատ ավելի շատ է օգտագործվել մանկական գրականության հեղինակների

կողմից, և նրա պատմվածքներից շատերը վերաշարադրվել են երեխաների ու դեռահասաների համար: Վերաշարադրված ամենահին տարբերակներից են Սոբհի Մեիթադիի գրչին պատկանող աշխատանքները «Հին առասպելներ» և «Ամու Նորուզ» (Նորուզի Կաղանդ պապան) գրքերում և Մեհդի Ազարյազդիի «Լավ պատմվածքներ՝ լավ երեխաների համար» գիրքը:

Աբովուալիից հետո Նեզամի Առուզի Սամարղանդին իր «Չորս հողված» («Չհար մաղալե») գրքում ավելի մեծ թվով հանգավորումներ է կիրառել: «Չորս հողվածը» գրվել է մոտավորապես 1131թ. (լուսն. տոմարով՝ 551 և 552թթ.). գիրքը բաղկացած է չորս բաժիններից, որտեղ հեղինակը յուրաքանչյուր մասը գրել է Սուլթանի պալատականներից մի խմբի համար, դրանք են՝ բանաստեղծները, գրողները, բժիշկները և աստղագետները: Գրքում խոսքի յուրաքանչյուր ֆիգուրայի առաջաբանը գրվել է ամբողջովին ֆիգուրաներով հարուստ (մասնու) շարադրանքով, իսկ մնացածը՝ արձակի երկու մեթոդներով, այսինքն՝ ֆիգուրաներով ու տեխնիկական (մասնու և ֆաննի) տարբերակներով:

Մյուս նշանավոր գիրքը, որը գրվել է տասներկուերորդ դարում՝ հաշվի առնելով բառային ֆիգուրաները, «Մաղամաթե Համիդի» գիրքն է: Գրքի հեղինակը Ղազի Համիդեդին Օմար իբն Մահմուդ Բալխին⁵ է: Նա գիրքը գրել է՝ ընդօրինակելով «Մաղամաթե Բադիի» և «Մաղամաթե Հարիի» և նմանատիպ գրքերը՝ կիրառելով գրական ֆիգուրաների տարբեր տեսակները⁶:

Տասներեքերորդ դարում պարսկալեզուների երկրի վրա մոնղոլների արշավանքների արդյունքում թալանվեցին իրանցիների կողմից մեծ դժվարությամբ նվաճված գիտական, գրական ու մշակութային բոլոր ձեռքբերումները: Մոնղոլների արշավանքներից ընդամենը դպրոցների, գրադարանների ու մզկիթների ավերակներ մնացին: Այդ դարաշրջանում, ի հեճուկս տեղի ունեցած պատերազմների, թալանի ու արյունահեղությունների, գոյատևում էր պարսկական գրականությունը: Ի հայտ եկան բազմաթիվ արժեքավոր ստեղծագործություններ, որոնցից «Մարզբաննամեն» «Քելիլե ու Դեմնեի» պատմվածքների նմանությամբ խրատական բովանդակությամբ իր պատմությունների շնորհիվ կարող էր երեխաների ուշադրությանը ևս արժանանալ: Սաահիի «Գուլեստանը» ևս, հիմնվելով իրանական մշակույթի վրա և իր բարոյադաստիարակչական բովանդակությամբ, գրվել է այդ ժամանակաշրջանում և

⁵ Մահացել է մոտավորապես 1140թ.:

⁶ «Մաղամե»-ն գրական ժանր է, և կարելի է այն մի տեսակ կարճ պատմվածք համարել:

օգտագործվեց երեխաների ու դեռահասների դաստիարակության մանկավարժական նպատակներով: Դարեր անց գիրքը պարսկական գրականության դասական շատ ստեղծագործությունների պես հայտնվեց ուշադրության կենտրոնում՝ որպես երեխաների համար բարոյադաստիարակչական հեքիաթների վերաշարադրման աղբյուր: Մեհդի Ազարյազդիին այս գրքի հիման վրա է գրել «Գոլեստանի ու մոլեստանի պատմվածքները» գիրքը⁷:

Նույն դարաշրջանում պարսկական բանաստեղծության ոլորտում ևս հանդիպում ենք «Մասնավիե Մանավի» պոեմին, որտեղ հեղինակը՝ Մոլանա Ջալալեդին Մոհամմադ Բալխին, իր ժամանակի տարածված պատմվածքներն օգտագործում է որպես այլաբանական տարբերակ և միստիկ բովանդակությունները պարզաբանում դրանց միջոցով: Մասնավիե Մանավիի պատմվածքները ևս հետագայում արձակի վերածվեցին երեխաների ու դեռահասների համար: Ըստ հեղինակի՝ տրամաբանությանը համահունչ է «Մասնավիե Մանավի», «Գոլեստանե Սաադի», «Մարգբաննամե», «Քելիլե ու Դեմնե» և այլ նմանատիպ գրական ստեղծագործությունների օգտագործումն այն աշխատությունների արարման ժամանակաշրջանի երեխաների կողմից: Սակայն քանի որ մեզ չի հասել մանկական գրավոր որևէ անկախ ստեղծագործություն, ապա այս թեման երբեք լուրջ ուշադրության չի արժանացել:

Տասնչորսերորդ դարը համարվում է Իրանի սոցիալական ծանր պայմանների դարաշրջան: Քննադատական գրականությունը՝ որպես տասներեքերորդ դարի գրական հոսանքների և մոնղոլների քաղաքական ու սոցիալական իշխանության շարունակություն, ակնառու զարգացում էր ապրել: Այդ ժամանակաշրջանում ի հայտ եկան Օբեյդ Ջաքանիի նման հեղինակներ: Նա բանաստեղծների ու գրողների այն դասին է պատկանում, ում անունը շաղկապված է հումորի ու կատակերգության հետ: Նրա ստեղծագործություններից շատ հայտնի է «Մուկն ու կատուն» պոեմը, և բոլոր աշխատանքներից ամենանուրբն են «Ռիշնամեն» ու «Հարյուր խրատը»: Նրա անեկդոտներում ևս նրան նախորդող շատ կատակերգուների, այդ թվում՝ Սաադի Շիրազիի, պես հավասարապես տեղ են գտել հումորն ու կատակը: Ըստ որոշ աղբյուրների՝ Օբեյդ Ջաքանիի «Մուկն ու կատուն» պոեմը երկար ժամանակ օգտագործվել է որպես մանկական գիրք⁸: Այս արտահայտությունը ճիշտ համարելու դեպքում

⁷ Մեհդի Ազարյազդիի «Լավ պատմվածքներ՝ լավ երեխաների համար» ժողովածուի 7-րդ հատորը «Գոլեստանի ու մոլեստանի պատմվածքները» գիրքն է:

⁸ **Սաֆա Ջ.**, Իրանում գրականության պատմությունը, «Ֆերդոս» հրատ., Գ հատոր, 2-րդ բաժին, 7-րդ տպագ., 1990, էջ 974:

հարկ է նշել, որ Օբեյդ Ջաքանիի «Մուկն ու կատուն» թեև ժամանակի հանգամանքները քննադատող ստեղծագործություն է, սակայն խոսքի նրբագեղության ու պարզության, ներդաշնակ ու հումորախառը լեզվի և նրա այլաբանական ձևաչափի շնորհիվ արժանացել է մանուկների ու պատանիների ուշադրությանը և հիացրել երեխաներին: Եվ նույնիսկ առանց վերաշարադրելու ևս կարող է օգտագործվել երեխաների ու դեռահասների կողմից: Հաշվի առնելով այս հանգամանքները՝ կարելի է Օբեյդ Ջաքանիի «Մուկն ու կատուն» դասել պարսկալեզու գրականության տասնչորսերորդ դարի մանկական գրական ստեղծագործությունների շարքում:

XV–XIX դարերում Իրանի քաղաքական ու սոցիալական պայմանները բազմաթիվ զարգացումների ենթարկվեցին: Սեֆևիների ժամանակ կրոնական աղանդավորությունը մեծ չափով հանգեցրեց գրականության նկատմամբ անուշադրության: Բարդ ու ծանր լեզուն և կրոնական բովանդակությունը գրավոր գրականության առավել բարդացման պատճառ դարձան, և ընդհակառակը, բանավոր գրականությունը թեյարաններում և ժողովրդի մոտ պատմասացության տարածման արդյունքում զարգացում ապրեց: Պարսկերենում պատմվածքներ հյուսելու և պատմասացության ամենահին օրինակներից կարելի է հիշատակել «Սամաքե այառը», որը վերագրվում է սելջուկների ժամանակաշրջանի վերջին տարիներին, և որտեղ ներկայացվում են ոմն Սամաքի քաջագործությունները, ով օժտված էր «այարների»⁹ բարոյահոգեբանական առանձնահատկություններով: «Սամաքե այարը» իրանական պատմվածք է՝ տրամաբանական կարգով (պահանջով) /Logical order/ ու բոլոր իրադարձությունների շաղախվածությամբ, պատմվածքի սկզբից մինչև վերջ հետամուտ ենք լինում որոշակի ու հստակ նպատակի: Պատմվածքի կորիզը (փլաթը) հիմնված է ուղիղ ճանապարհի, ազնվության, առաքինության ու վեհանձնության վրա: Գրքի կարևորությունը ոչ միայն նրա գրավչությամբ ու հմայքով է բացատրվում, այլև գեղեցիկ ու գրականագիտական արձակով: «Ամիր Արսալան անվանիի» պատմվածքը ևս ստեղծվել է հենց այդ դարերում: Միրզա Մոհամմադալի Նադիրլումամալեքը, ով Ղաջարյան Նասերեդին Շահի արքունի պատմասացն էր, ստեղծել ու մշակել է այս հեքիաթը: Պատմվածքը նաև դեռահասների ուշադրությանն է արժանացել և կարող է այդ խմբի գրական ստեղծագործությունների շարքում դասվել:

⁹ Թարգմ.՝ Ժամանակի սեփական կանոններով աշխատող խումբ, որոնք փորձում էին պաշտպանել մարդկանց և վերականգնել ոտնահարված իրավունքները:

Ղաջարյան շրջանում և մինչ Սահմանադրական հեղափոխությունը առևտրականների այցելություններն օտար երկրներ պատճառ դարձան, որպեսզի իրանցիները տեղեկանան բռնապետական իշխանությունների լծից ազատվելու համար այլ ազգերի ջանքերի ու նախաձեռնությունների մասին, և մտավորականների մեջ զարգանա ազատատենչության ոգին: Այդ ժամանակաշրջանում էլ Ամիր Քաբիրի ջանքերով հիմնադրվեց «Դարոլֆոնունը»¹⁰, որն էլ նպաստեց Իրանի ժողովրդի քաղաքական ու սոցիալական զարթոնքին: Տեխնոլոգիայի զարգացումը, տպագրության կիրառումը, լրագրերի ի հայտ գալը և այլ երկրների գրողների, գրականագետների ու գրականությանը ծանոթանալը հանգեցրին նրան, որ գրական նոր ստեղծագործություններ արարվեն: Մահմուդ Մեֆթահոլունովի գրչին է պատկանում «Մասնավիե աթֆայլը» («Մանուկների պոեմը»), որը «Մասնավիե Մանավիի» պատմվածքներից քաղվածք է և պատկերազարդ: Ֆրանսերենով գրված «Լա Ֆոնթեն» ֆայլերը Սանիուլաթանեի ջանքերով թարգմանվեցին, և այդ գրքի հիման վրա ստեղծվեց երկհատորյա «Ախլալե մոսավար» («Պատկերազարդ բարոյագիտություն») գիրքը¹¹:

ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА ИРАНА ДО КОНСТИТУЦИОННОЙ РЕВОЛЮЦИИ (VII – XX ВВ.)

МАХМУД ФИРУЗИМОГАДАМ¹² (ИРАН)

Статья посвящена изучению детской литературы Ирана. Предметом изучения стала детская литература VII-XX вв., в частности, периода предшествующего конституционной революции.

Ключевые слова – Иран, детская литература, VII-XX вв.

¹⁰ Թեհրանում հիմնադրված՝ նոր գիտությունների ու տեխնիկաների ուսուցման դպրոցի անվանումը:

¹¹ Այդ ֆայլերը կարճ առակներ են, որոնց կերպարների մեծ մասը կենդանիներն են ու բնական գործոնները, որոնք այլաբանորեն խորհրդանշում են մարդուն, և նրանց կյանքի իրադարձություններն այնպիսին են, որ մարդու համար ուղեցույց են համարվում և վերջում ուղղակիորեն ներկայացնում են որևէ խրատ:

¹² Иран, Тербате Гейдарейх, филиал Тербате Гейдарейх Исламского университета Азад, отделение (кафедра) персидского языка и литературы (председатель).

LITERATURE FOR CHILDREN IN IRAN BEFORE THE CONSTITUTIONAL REVOLUTION (FROM 7TH TO 20TH CENTURIES)

MAHMUD FIRUZIMOGHADAM¹³ (IRAN)

The article is dedicated to the study of literature for children. It provides a survey of Iranian literature for children and young adults in the pre-constitutional revolution era (from 7th to 20th centuries).

Key words – Iran, children’s literature, from the 7th to 20th centuries.

---

¹³ Iran, Terbathe Heydarieh, Torbathe Heydarieh branch of the Islamic Azad University, Department of Persian language and literature (chair).